

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТИМОФЕЄВ О. О.

ХІРУРГІЧНА СТОМАТОЛОГІЯ ТА ЩЕЛЕПНО-ЛИЦЕВА ХІРУРГІЯ

У трьох томах

Том 3

*Підручник для студентів
стоматологічних факультетів вищих навчальних закладів*

Львів
Видавець Марченко Т. В.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Міністерством освіти і науки України як підручник для студентів вищих навчальних закладів – медичних університетів, інститутів та академій

Автор:

Тимофєєв Олексій Олександрович – завідувач кафедри щелепно-лицевої хірургії Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, завідувач кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії ПВНЗ України «Київський медичний університет», доктор мед. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України

Рецензенти:

Я. Е. Варес – завідувач кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, д. мед. н., професор, Експерт МОЗ України с питань стоматології, Член Європейського факультету Всевітньої асоціації черепно-щелепно-лицевого остеосинтезу (АО СМФ), сертифікований викладач Міжнародного Фонду імплантологів (IIF).

А. М. Потапчук – завідувач кафедри стоматології післядипломної освіти ДВНЗ «Ужгородський національний університет», д. мед. н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України;

Н. О. Ушко – д. мед. н., професор кафедри щелепно-лицевої хірургії Національного університету охорони здоров'я імені П.Л.Шупика.

Тимофєєв О. О.

Т 41 **Хірургічна стоматологія та щелепно-лицева хірургія** : підручник : у 3 т. / О. О. Тимофєєв. – Львів : Видавець Марченко Т. В.– Т. 3. – 348 с. : іл.

ISBN 978-617-8194-67-3

ISBN 978-617-8194-70-3 (Том 3)

У III томі підручника розглянуті захворювання скронево-нижньощелепного суглоба. Детально й на сучасному рівні розглянуті пухлиноподібні утворення м'яких тканин і кісток лицевого скелета. Описані передракові захворювання, доброякісні та злоякісні пухлини щелепно-лицевої ділянки та шиї. Детально описані особливості клінічного перебігу захворювань й ушкоджень нервів щелепно-лицевої ділянки, сучасні методи лікування. Розглянуті вади розвитку та пухлини шкіри та її придатків. Вперше представлено різні види гальванічної патології у стоматології, сучасні методи діагностики та лікування. Особливу увагу приділено етіології, патогенезу, класифікації, клінічним особливостям та лікуванню вроджених незрощень верхньої губи і піднебіння, вроджених деформацій щелеп. Великий розділ присвячений реконструктивній хірургії. Значна увага приділена принципам планування пластичних операцій, пластиці місцевими тканинами, пересадженню шкіри, кісток тощо.

Усі три томи підручника проілюстровані таблицями, схемами, малюнками.

Підручник призначений для студентів стоматологічних факультетів закладів вищої освіти – медичних університетів, інститутів та академій, а також лікарів-інтернів, лікарів-стоматологів, курсантів і лікарів суміжних спеціальностей.

УДК 616.31+616.716+617.51/53]-089(075.8)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	8
РОЗДІЛ 1. Захворювання скронево-нижньощелепного суглоба.....	9
1.1. Анатомія скронево-нижньощелепного суглоба	9
1.2.1. Гострий артрит скронево-нижньощелепного суглоба	14
1.2.2. Хронічний артрит скронево-нижньощелепного суглоба	15
1.2.3. Вторинні артрити скронево-нижньощелепного суглоба	16
1.3. Артроз	17
1.4. Больова дисфункція	21
1.5. Анкілоз	27
РОЗДІЛ 2. Захворювання нервів щелепно-лицевої ділянки	32
2.1. Невралгія трійчастого нерва	32
2.1.1. Невралгія трійчастого нерва переважно центрального генезу	32
2.1.2. Невралгія трійчастого нерва переважно периферичного генезу	34
2.1.3. Диференційна діагностика невралгії трійчастого нерва	35
2.1.4. Лікування невралгій трійчастого нерва	39
2.1.4.1. Блокади гілок трійчастого нерва	39
2.1.4.2. Хірургічне лікування невралгії трійчастого нерва	40
2.2. Неврит трійчастого нерва	47
2.3. Неврит лицевого нерва.....	49
2.4. Геміатрофія обличчя.....	54
РОЗДІЛ 3. Пухлиноподібні утворення щелеп	57
3.1. Класифікація кіст щелеп.....	57
3.1.1. Радикулярні кісти	57
3.1.2. Фолікулярні кісти.....	66
3.1.3. Парадентальні кісти щелеп.....	68
3.1.4. Епідермоїдні кісти	69
3.1.5. Кісти щелеп неондонтогенного походження (фіссуральні)	72
3.2. Лікування кіст щелеп.....	73
3.2.1. Цистектомія	73
3.2.2. Цистотомія	78
3.2.3. Особливості хірургічного лікування кіст щелеп.....	79
РОЗДІЛ 4. Пухлиноподібні утворення м'яких тканин щелепно-лицевої ділянки і шиї	83
4.1. Класифікація кіст	83
4.1.1. Дермоїдні (епідермоїдні) кісти м'яких тканин щелепно-лицевої ділянки і шиї.....	83

4.1.2. Серединні кісти і нориці шиї	89
4.1.3. Бічні кісти і нориці шиї	94
4.2. Надбані кісти м'яких тканин	104
4.2.1. Атерома	104
4.2.2. Кісти слизових залоз верхньощелепних пазух	105
4.2.3. Післятравматичні кісти	107
4.2.4. Епулід	108
РОЗДІЛ 5. Пухлини щелепно-лицевої ділянки	111
5.1. Загальна характеристика	111
5.2. Остеогенні пухлини та пухлиноподібні утворення щелеп	112
5.2.1. Остеома	112
5.2.2. Остеоїд-остеома	117
5.2.3. Остеобластома	118
5.2.4. Осифікуюча фіброма (фіброостеома)	122
5.2.5. Остеосаркома	123
5.3. Пухлини із хрящової тканини	127
5.3.1. Хондрома	127
5.3.2. Остеохондрома	128
5.3.3. Хондросаркома	129
РОЗДІЛ 6. Остеогенні пухлиноподібні утворення	131
6.1. Остеодисплазія	131
6.2. Остеодистрофія	135
РОЗДІЛ 7. Одонтогенні пухлини та пухлиноподібні утворення	138
7.1. Амелобластома	138
7.2. Одонтома	148
РОЗДІЛ 8. Сполучнотканинні пухлини щелеп	152
8.1. Цементома	152
8.2. Фіброма	155
8.3. Фібросаркома	157
8.4. Лімфома Беркітта	158
8.5. Міксома (міксофіброма)	160
8.6. Мікросаркома	161
8.7. Еозинофільна гранульома	162
8.9. Судинні пухлини щелеп	163
РОЗДІЛ 9. Пухлини м'яких тканин щелепно-лицевої ділянки із жирової тканини	166
9.1. Ліпома	166
9.2. Множинний (дифузний) ліпоматоз	168
9.3. Ліпосаркома	169
РОЗДІЛ 10. Пухлини і пухлиноподібні утворення із фіброзної тканини	171
10.1. Фіброма, симетрична фіброма, фіброматоз ясен	171
10.2. Гіперплазія слизової оболонки	174

РОЗДІЛ 11. Судинні пухлини м'яких тканин	176
11.1. Гемангіома	176
11.2. Лімфангіома	185
11.3. Лімфоепітеліома	188
11.4. Лімфома	189
11.6. Хемодектома	191
РОЗДІЛ 12. Пухлини з нервової тканини	194
12.1. Невринома	194
12.2. Злоякісна неврилеммома	196
12.3. Посттравматична неврома	196
12.4. Нейрофіброма	197
РОЗДІЛ 13. Різні пухлини	199
13.1. Мезенхімома	199
13.2. Міобластома	201
13.3. Рабдоміома	201
13.4. Лейоміома	202
13.5. Ринофіма	203
РОЗДІЛ 14. Злоякісні пухлини щелепно-лицевої ділянки	205
14.1. Рак шкіри та слизових оболонок щелепно-лицевої ділянки	205
14.2. Рак щелепи	212
РОЗДІЛ 15. Облігатні передракові захворювання	223
15.1. Хейліт Манганотті	223
15.2. Бородавчастий (вузликосий) передрак червоної облямівки губ	224
15.3. Хронічна виразка слизової оболонки ротової порожнини	225
15.4. Обмежений передраковий гіперкератоз червоної облямівки губ	227
15.5. Хвороба Боуена	228
15.6. Еритроплазія Кейра	228
РОЗДІЛ 16. Факультативні передракові захворювання	230
16.1. Шкірний ріг	230
16.2. Папілома	231
16.3. Кератоакантома	234
16.4. Хронічні тріщини губ	235
16.5. Лейкоплакія ерозивно-виразкова та верукозна	236
16.6. Ерозивно-виразкова форма червоного плоского лишая	239
16.7. Метеорологічний хейліт	240
16.8. Пострентгенівські зміни червоної облямівки губ та слизової оболонки порожнини рота	242
Розділ 17. Пухлини та пухлиноподібні утворення шкіри та її придатків	243
17.1. Загальна характеристика	243
17.2. Кератома себорейна	245

17.3. Папіломатозна вада розвитку шкіри	246
17.4. Піогенна гранульома.....	247
17.5. Невус	248
17.6. Меланома	251
17.8. Базаліома	253
17.9. Доброякісні пухлини придатків шкіри	255
17.9.1. Трихоепітеліома	255
17.9.2. Трихофолікулома	255
17.9.3. Фолікулярна кератома	256
17.9.4. Аденома сальних залоз	256
17.9.5. Аденома сальних залоз Прінгла	256
17.9.6. Аденома потових залоз.....	257
17.9.7. Циліндрома	257
17.9.8. Некротична (звапнена) епітеліома Малерба.....	257
Розділ 18. Гальванічні прояви у стоматології.....	259
Розділ 19. Захворювання слизових оболонок порожнини рота при гальванічній патології	264
Розділ 20. Вроджені незрощення верхньої губи і піднебіння	270
20.1. Етіологія і патогенез вроджених вад обличчя	270
20.2. Класифікація незрощень верхньої губи і піднебіння	274
20.3. Особливості клініки і функціональні порушення при вроджених вадах обличчя.....	276
20.4. Хірургічне лікування незрощень верхньої губи	278
20.6. Післяопераційні деформації губи і носа, дефекти піднебіння	290
Розділ 21. Відновні операції на обличчі	296
21.1. Принципи планування пластичних операцій	296
21.2. Пластика місцевими тканинами	298
21.4. Пластика круглим шкірним стеблом за Філатовим.....	310
21.5. Вільне пересадження тканин	317
21.5.1. Пересадження шкіри	317
21.5.2. Пересадження хряща	322
21.5.3. Пересадження кістки	323
21.5.4. Пересадження комбінованих трансплантатів	325
21.6. Контурна пластика.....	326
РОЗДІЛ 22. Деформації щелеп.....	329
22.1. Загальна характеристика	329
22.2. Прогенія.....	331
22.3. Мікрогенія	336
22.4. Прогнатія	340
22.5. Мікрогнатія	342
22.6. Відкритий прикус	343
Про автора	345

ПЕРЕДМОВА

Останніми роками кількість лікарів стоматологічного профілю неухильно збільшується, але доводиться з жалем констатувати, що не завжди їхні знання відповідають рівню, необхідному для диференційної діагностики захворювань та надання адекватної лікувальної допомоги хворим у мирний і воєнний час. Нині проблема підготовки та видання україномовної медичної літератури, зокрема фахових підручників для навчання студентів, магістрів та інтернів закладів вищої освіти України, є надзвичайно актуальною.

Від 2021 року спеціальність «Щелепно-лицева хірургія» стала офіційно визнаною в Україні, тому виникла потреба у виданні підручника «Хірургічна стоматологія та щелепно-лицева хірургія» (у трьох томах), який би допоміг студентам, магістрам та лікарям-інтернам стоматологічних факультетів у вивченні цієї складної спеціальності.

Підручник складено відповідно до планів та програм за спеціальністю «Хірургічна стоматологія та щелепно-лицева хірургія» у закладах вищої освіти IV ступеня акредитації, затверджених Міністерством освіти і науки України та Міністерством охорони здоров'я України для студентів, магістрів та лікарів-стоматологів, хірургів-стоматологів, щелепно-лицевих хірургів. Підручник також може бути корисним лікарям суміжних спеціальностей (загальним хірургам, нейрохірургам, оториноларингологам, офтальмологам, дерматологам) у диференційній діагностиці та виборі найбільш оптимального методу лікування захворювань, які дуже часто трапляються на стику суміжних спеціальностей.

У підручнику послідовно викладені усі розділи хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії. Теми деяких розділів раніше не були висвітлені у стоматологічній літературі. Детально і у доступній формі описані сучасні методи обстеження хворих, етіологія, патогенез, клінічний перебіг, диференційна діагностика, різні методики лікування усіх захворювань, а також ускладнення лікування та їх профілактика. Підручник перероблений та доповнений відповідно до останніх досягнень лікарів як в Україні, так і за кордоном. Для підвищення інформативності кожен розділ підручника максимально повно ілюстрований (загалом три томи містять понад 1500 кольорових фотографій, рентгенограм та рисунків).

Висловлюю сердечну подяку своїй дружині – Вікторії Павлівні, а також співробітникам – викладачам кафедри щелепно-лицевої хірургії Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика та кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії ПВНЗ України «Київський медичний університет», які надавали мені допомогу та підтримку у підготовці цього підручника. Особливу сердечну подяку хочу висловити ректору ПВНЗ України «Київський медичний університет» професору Івнєву Борису Борисовичу за щоденну підтримку, яку він надавав мені як лікарю-хірургу та керівнику кафедри у процесі створення підручника.

ТИМОФЄЄВ Олексій Олександрович

Заслужений діяч науки і техніки України (2002), доктор медичних наук, професор, завідувач кафедру щелепно-лицевої хірургії Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика, завідувач кафедру хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії Київського медичного інституту УАНМ, керівник Центру щелепно-лицевої і пластичної хірургії, Президент Української асоціації щелепно-лицевих хірургів і хірургів-стоматологів, DDG (заступник Генерального директора Міжнародного Біографічного Центру, Кембридж, Англія), DG (Американський Біографічний інститут, Північна Кароліна, США), Головний спеціаліст МОЗ України, член Європейської і Міжнародної асоціації щелепно-

лицевих хірургів, почесний член рад Американського бібліографічного інституту (ABI) та Міжнародного Біографічного Центру, член («академік») ГО «УАН». Кавалер ордена «За заслуги» III ступеня.

Закінчив із відзнакою стоматологічний факультет Київського медичного інституту ім. О. О. Богомольця. На початку трудової діяльності працював лікарем-патологоанатомом. За перші два роки трудової діяльності отримав спеціалізацію в галузі патологічної анатомії та загальної хірургії.

Після демобілізації працював лікарем стоматологом-хірургом міської стоматологічної поліклініки №8 м. Києва, потім – лікарем-ординатором щелепно-лицевого відділення клінічної лікарні № 24 та №12 м. Києва. Працюючи лікарем хірургом-стоматологом у лікарні, написав кандидатську дисертацію і під керівництвом професора О.М. Солнцева успішно її захистив у 1982 р.

З 1983 року і дотепер є співробітником кафедри щелепно-лицевої хірургії Київського інституту удосконалення лікарів МОЗ СРСР (нині Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика). На кафедрі щелепно-лицевої хірургії НУОЗ України працював на посаді асистента, доцента, профе-

сора, завідувача кафедри щелепно-лицевої хірургії. У 1988 році успішно захистив докторську дисертацію. У 1988 році був обраний як представник України у Міжнародну асоціацію щелепно-лицевих хірургів та хірургів-стоматологів.

З 1998 року викладацьку, лікувальну та наукову роботу поєднує з роботою завідувача кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії ПВНЗ України «Київський медичний університет».

Керуючи кафедрами, створив єдину в Україні школу щелепно-лицевих хірургів, яка налічує 39 кандидатів наук та 5 докторів наук. Учні школи володіють усіма методами хірургічного лікування захворювань щелепно-лицевої ділянки та шиї, продовжують наукові розробки як в Україні, так і в інших країнах (Грузії, Лівані, Йорданії, Сирії, Лівії, Ірані, Індії та ін.).

Є консультантом у Головному та міському бюро судово-медичної експертизи.

О.О. Тимофеев є автором понад 850 наукових праць. Видано більше 20 підручників, які є обов'язковою навчальною літературою для студентів і лікарів як в Україні, так і в інших країнах. Протягом багатьох років неодноразово був Головним спеціалістом України.

У 2002 році отримав почесне звання заслужений діяч науки і техніки України. За досягнення в галузі щелепно-лицевої хірургії та хірургічної стоматології нагороджений дипломом «За досягнення у XX столітті» (Кембридж, Велика Британія, 2000), медаллю «World medal of freedom» (США, 2006), нагрудним знаком «Петро Могила» (2008), орденом «За заслуги» III ступеня (2008), медаллю та дипломом «Diploma di Merito» (Європейська науково-промислова палата, 2017), дипломом Президії Академії медичних наук України (за підручник «Керівництво щелепно-лицевої хірургії та хірургічної стоматології»).

У 2004 році обраний дійсним членом (академіком) Всеукраїнської громадської організації «Українська Академія наук». Обраний почесним членом ради Американського бібліографічного інституту (ABI). Міжнародний бібліографічний центр (Велика Британія, Кембридж, 2001) надав О.О. Тимофееву звання DDG, ABI (США) – DG (1996). За версією ABI (США) – «Людина року–2009». Має багато інших нагород України.

Полковник медичної служби Збройних сил України.

Тимофєєв О. О.

Хірургічна стоматологія та щелепно-лицева хірургія : підручник : у 3 т. / О. О. Тимофєєв. – Львів : Видавець Марченко Т. В., 2025. – Т. 3. – 348 с. : іл.

ISBN 978-617-8194-67-3

ISBN 978-617-8194-70-3 (Том 3)

У III томі підручника розглянуті захворювання скронево-нижньощелепного суглоба. Детально й на сучасному рівні розглянуті пухлиноподібні утворення м'яких тканин і кісток лицевого скелета. Описані передракові захворювання, доброякісні та злоякісні пухлини щелепно-лицевої ділянки та шиї. Детально описані особливості клінічного перебігу захворювань й ушкоджень нервів щелепно-лицевої ділянки, сучасні методи лікування. Розглянуті вади розвитку та пухлини шкіри та її придатків. Вперше представлено різні види гальванічної патології у стоматології, сучасні методи діагностики та лікування. Особливу увагу приділено етіології, патогенезу, класифікації, клінічним особливостям та лікуванню вроджених незрощень верхньої губи і піднебіння, вроджених деформацій щелеп. Великий розділ присвячений реконструктивній хірургії. Значна увага приділена принципам планування пластичних операцій, пластиці місцевими тканинами, пересадженню шкіри, кісток тощо.

Усі три томи підручника проілюстровані таблицями, схемами, малюнками.

Підручник призначений для студентів стоматологічних факультетів закладів вищої освіти – медичних університетів, інститутів та академій, а також лікарів-інтернів, лікарів-стоматологів, курсантів і лікарів суміжних спеціальностей.

УДК 616.31+616.716+617.51/53]-089(075.8)

Навчальне видання

ТИМОФЄЄВ Олексій Олександрович

ХІРУРГІЧНА СТОМАТОЛОГІЯ ТА ЩЕЛЄПНО-ЛИЦЕВА ХІРУРГІЯ

Підручник у трьох томах

Том 3

Формат 70x100/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура PT Serif. Умовн. друк. арк. 28,28.

Видавець Марченко Т. В.
м. Львів-53, 79053, Україна, тел.: +38 (050) 370-19-57
e-mail: magnol06@ukr.net
<https://magnolia.lviv.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК №6784 від 30.05.2019 року,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України.

Надруковано у друкарні видавця Марченко Т. В.